

патріархальними стереотипами, які, попри суспільний прогрес, ще трапляються, переважає орієнтація на сім'ю та сімейні цінності, ведення домашнього господарства тощо. Для чоловіка, згідно з тими ж стереотипами, нормативно бажаною є більша активність поза межами сім'ї: професійна діяльність, суспільна активність [1].

Проаналізувавши всю вище описану інформацію, можна допустити те, що професійне вигорання вчителів початкових класів може залежати від гендерних особливостей. Оскільки в залежності від того, яка соціальна роль буде виконуватись в людини, відповідним чином вона сприйматиме навколишній світ, прийматиме рішення та діятиме. Зокрема варто додати, що особи в яких переважають фемінні риси будуть більш схильними до професійного вигорання, ніж ті у який домінує маскуліність чи андрогінність, це пов'язано з вираженням емоцій, вмінням їх переживати та долати труднощі.

Список використаних джерел:

1. Горностаєв, П. (2004) Гендерна соціалізація та становлення гендерної ідентичності. Основи теорії гендеру : навч. посіб. – Київ: К.І.С., 2004. С. 132 – 157.
2. Основи теорії гендеру: навч. посіб. (2004). Київ: "К.І.С.".
3. Штайнер, К. (2003). Сценарії життя людей. Школа Ерика Берна: Пер. с англ. Санкт-Петербург: Питер.

ДІАГНОСТИКА СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ АДАПТАЦІЇ, МОДИФІКАЦІЯ МЕТОДИКИ ДЖ. БЕРРІ

Плескач Богдан Вадимович

канд. психол. наук, ст. науковий співробітник,
Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, Україна

Важливість діагностики соціокультурної адаптації зумовлена великою кількістю внутрішньо переміщених осіб, потребою в оцінці їх адаптованості на новому місці проживання. Оцінка адаптації є складною проблемою, яка вміщує такі складові як: доступність пільг, наявність житла та роботи, можливості отримання медичної допомоги, повноцінність прав та свобод, фізичне та психічне здоров'я, психологічний стан, соціально-психологічна дискримінація.

Соціокультурна адаптація розуміється як процес активного пристосування особистості до середовища, засвоєння його відносно стабільних умов [1, с. 19]. Її вивчення є корисним при психологічній допомозі внутрішньо переміщеним особам. Зібрані дані можуть пояснити складності в пристосуванні до нового оточення, високу психологічну травматизацію та застосовуватись в практичній роботі.

Термін соціокультурна адаптація був запропонований J. W. Berry, який розпочав досліджувати адаптацію на соціально-психологічному рівні як особливості поєднання в психологічному просторі людини рідної та нової культурної ідентичності [2]. Вченим виділені чотири стратегії соціокультурної адаптації: сепарація, маргіналізація, інтеграція та асиміляція. Під стратегією сепарація (в іншому перекладі «сепаратизм») розуміють збереження старої культурної ідентичності при відкиданні будь яких взаємодій з новою культурою. Стратегія маргіналізації пов'язана з руйнуванням ідентифікації з рідною культурою (під впливом представників нової культури), яке об'єднується з неможливістю прийняти нову культуру (через дискримінацію, неприйняття, особи представниками

приймаючої групи). Стратегія інтеграції означає здатність зберігати базові основи рідної культури та засвоювати цінності та зразки поведінки нової. Асиміляція являє собою відмову від рідної, для особи, культури та активне засвоєння нової культурної ідентичності. J. W. Berry дійшов висновку, що найгіршою є адаптація при стратегії маргіналізації, середній рівень адаптованості спостерігається при сепарації та асиміляції, найкращою є адаптація та психологічне благополуччя при інтеграції [3]. Вибір мігрантом реальних стратегій залежить від особливостей приймаючого населення, яке може бути спрямованим на: виключення чужорідної культури (при маргіналізації); розділення на групи, привласнення стереотипів (при сепарації); долучення до власної культури, її нав'язування (при асиміляції); мультикультуралізм – при інтеграції [3]. Тому, розпізнання типу соціокультурної адаптації здійснюється на основі вивчення як внутрішніх особливостей адаптації у мігранта (на основі 26 методик), так і – діагностики представників приймаючого населення.

Представлена в цій роботі методика «Акультураційні predisпозиції» є частиною діагностичного інструментарію спрямованого на вивчення особливостей соціокультурної адаптації у мігранта. Методика «Акультураційні predisпозиції» була опублікована в російському перекладі О. Н. Татарко [4, с. 40]. В запропонованій нами версії методики було видозмінено змістове наповнення запитань з метою діагностики внутрішньо перемішених осіб в Україні. Застосований нами опитувальник доступний за посиланням: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/720331>.

Методика «Акультураційні predisпозиції» дозволяє визначити готовність особи (в нашій версії внутрішньо перемішеного громадянина України) до вибору певної стратегії соціокультурної адаптації. Вибірка дослідження склала 50 внутрішньо перемішених осіб, середній вік – 29,6 років, 27 жінок та 23 чоловіка. Результати тестування збирались протягом 2017 – 2018 років.

Перевірка внутрішньої узгодженості шкал методики за оригінальними ключами виявила, що лише шкала «Асиміляція» відповідає вимогам надійності [4, с. 46]. Зокрема, отримані наступні значення α -Кронбаха для шкал методики: Сепарація (запитання: 1, 4, 8, 14; $\alpha = 0,289$); Маргіналізація (запит.: 2, 3, 7, 13; $\alpha = 0,414$); Інтеграція (зап.: 5, 9, 15, 16; $\alpha = 0,593$); Асиміляція (пит.: 6, 10, 11, 12; $\alpha = 0,714$).

Таким чином: надійність шкал методики «Акультураційні predisпозиції» є незадовільною при діагностиці внутрішньо перемішених осіб в Україні; спосіб розрахунку значень по шкалам потребує модифікації з метою підвищення внутрішньої надійності при застосуванні у вітчизняних соціокультурних реаліях.

З метою підвищення створення модифікованого способу обрахунку значень за шкалами (ключів) був здійснений факторний аналіз (див. табл. 1).

Таблиця 1

Виділені фактори на основі методики «Акультураційні predisпозиції» та їх факторне навантаження

Питання №	Номера та позначення виділених факторів						
	F1	F2	F3	F4	F5	F6	F7
1							0,821
2				0,782			
3						0,807	
4				0,854			
5			0,702				
6		0,655	-0,313				
7					0,649	0,371	
8					0,887		
9			0,906				
10		0,769					

Продовження табл. 1

Питання №	Номера та позначення виділених факторів						
	F1	F2	F3	F4	F5	F6	F7
11		0,765					
12		0,695			-0,385		
13	0,576					0,389	
14	0,831						
15							0,649
16	-0,834						

[авторська розробка]

Факторний аналіз проводився за методом «Принципові компоненти» з критерієм Кайзера, метод обертання – «Прямий облімін» ($\delta = 0$). Сім виділених факторів пояснило 76,5% кореляцій між змінними.

З табл. 1 видно, що запитання найбільш узгодженої шкали Асиміляція (№ 6, 10, 11, 12) повністю ввійшли в другий фактор (F2), а два запитання (№ 5, 9) шкали Інтеграція ввійшли в третій фактор (F3). F1 навантажений запитаннями, які відносяться до стратегій: маргіналізації (№ 13), сепарації (№14) та обернено-пропорційно – інтеграції (№ 16). Схожим чином навантажений п'ятий виділений фактор (F5), його запитання відносяться до стратегій: маргіналізації (№ 7), сепарації (№ 8) та обернено-пропорційно – асиміляції (№ 12). F4 вміщує в себе лише питання, які стосуються стратегій маргіналізації (№ 4) та сепарації (№2). Шостий фактор (F6) навантажений трьома запитаннями, які стосуються стратегії маргіналізація: №№ 3, 7, 13. Проте, навантаження питань № 7 та 13 на F6 – є незначним, а, основне, їх навантаження пояснюється першим та п'ятим факторами. Сьомий фактор (F7) об'єднує запитання, які стосуються: сепарації (№ 1) та інтеграції (№ 15).

Обчислення внутрішньої узгодженості запитань у виділених факторах показало наступне: F1 «Маргіналізація – сепарація», $\alpha = 0,725$; F2 «Асиміляція», $\alpha = 0,714$; F3 «Інтеграція», $\alpha = 0,662$; F4 «Маргіналізація», $\alpha = 0,571$; F5 «Маргіналізація – сепарація 2», $\alpha = 0,505$; F6 «Маргіналізація 2», $\alpha = 0,443$; F7, $\alpha = 0,341$. Отже, в методиці «Акультураційні предиспозиції» можна виділити три достатньо узгоджені шкали, в які входять 9 із 16 запитань: «Маргіналізація – сепарація» (F1), «Асиміляція» (F2) та «Інтеграція» (F3). При цьому, на основі факторизації методики було виділено ще три фактори, які містять навантаження запитаннями стратегії маргіналізація. Тому, був проведений вторинний факторний аналіз, в який було включено всі сім виділених факторів, окрім F2 та F3 (див. табл. 2). У вторинному факторному аналізі використаний метод «Принципові компоненти», критерій Кайзера, метод обертання – «Верімакс», було пояснено 46 % кореляцій. З табл. 2 видно, що з фактором F1 «Маргіналізація – сепарація» найбільшу спорідненість має фактор F5 «Маргіналізація – сепарація 2», на другому місці – F4 «Маргіналізація».

Таблиця 2

Виділені вторинні фактори методики «Акультураційні предиспозиції» та їх факторне навантаження

Виділені вторинні фактори	Первинні фактори та їх навантаження на вторинні фактори				
	F1	F4	F5	F6	F7
FF1	0,637	0,562	0,618	0,402	
FF2		-0,308		-0,326	0,877

[авторська розробка]

При утворенні спільної з F1 шкали, для діагностики об'єднаної стратегії «маргіналізація – сепарація», найкраща внутрішня узгодженість спостерігалась при поєднанні із запитаннями, які увійшли в фактор F5. Таким чином, для шкали «Маргіналізація – сепарація, об'єднана» ми пропонуємо наступний ключ: № 13, № 14, (6 - № 16), № 7, № 8, (6 - № 12). Внутрішня узгодженість становить 0,625.

Описова статистика запропонованих шкал представлена в табл. 3.

Таблиця 3

**Описова статистика модифікованих шкал методики «Акультураційні
предиспозиції»**

Назва шкали та запитання (ключі)	Середнє значення (x)	Стандартне відхилення (σ)	Значення верхнього квартиля (Q4)
Маргіналізація – сепарація, об'єднана. Пит.: 13, 14, (6 - № 16), 7, 8, (6 - № 12).	12,24	3,88	14,82
Маргіналізація – сепарація (F1). Питання: 13, 14, (6 - № 16).	4,8	2,37	6,38
Інтеграція (F3). Пит.: 5, 9.	7,31	2,04	8,67
Асиміляція (F2). Пит.: 6, 10, 11, 12.	9,55	3,48	11,88

[авторська розробка]

Групи внутрішньо переміщених осіб за результатами модифікованої методики «Акультураційні предиспозиції». На присутність стратегії соціокультурної адаптації вказують високі значення (більше Q4) за виділеними шкалами (див. табл. 3). В обстеженій вибірці спостерігалось об'єднання декількох стратегій.

Спочатку наведемо частоту присутності лише однієї стратегії, а потім випадки їх комбінацій. Окремо стратегії зустрічались з наступною частотою: інтеграція у 22 % опитаних; асиміляція у 18 %; маргіналізація-сепарація (об'єднана) у 14 %. У 30 % обстежених жодна виражена стратегія була відсутньою. Змішаними були наступні стратегії: присутні всі три у 2 %; інтеграція та асиміляція – 2 %; маргіналізація-сепарація та асиміляція у 6 %; маргіналізація-сепарація та інтеграція у 6%. Між стратегіями, які вміщують в себе шкалу «Маргіналізація-сепарація, об'єднана» (сама шкала та змішані варіанти з нею) не було знайдено істотних достовірних відмінностей, що дозволяє характеризувати таких опитаних як маючих перешкоди в приєднанні до культури приймаючої сторони.

Виражені особливості знайдені у наступних групах внутрішньо переміщених осіб:

1. Група без вираженої стратегії – більш схильні до ідентифікації з психологом, ніж всі інші групи ($F = 5,33$; $p < 0,05$). Цей зв'язок вказує, що такі особи знаходяться на початковій стадії адаптації, в якій відбувається засвоєння нових цінностей та ідентифікація з новою спільнотою [1]. Представником нової спільноти виступає також психолог. Від настановлень приймаючої сторони залежить вибір стратегії адаптації (див. вище).

2. Група осіб з присутньою стратегією маргіналізації-сепарації (об'єднана шкала) мала статистично-достовірно відмінність з психологом (відсутність ідентифікації) у порівнянні з: усіма іншими, разом взятими, групами ($F = 8,7$; $p < 0,01$), з групами інтеграція та асиміляція ($F = 4,22$; $p < 0,05$), з групою без вираженої стратегії ($F = 10,31$; $p < 0,01$). Оскільки психолог є частиною приймаючого населення, закономірність свідчить про високу дистанцію між сприйняттям себе та

приймаючою групою. Отримані дані вказують на відчуття відтогнення та стереотипного сприйняття зі сторони представників приймаючого населення.

3. Групи утворені респондентами зі стратегіями: інтеграція, асиміляція та відсутністю вираженої предиспозиції до соціокультурної адаптації – не відрізняються між собою за ступенем ідентифікації з психологом та демонструють наявну ідентифікацію.

Висновки. В роботі запропоновані ключі до методики «Акультураційні предиспозиції», які мають більшу внутрішню надійність у порівнянні з оригінальними ключами. Особливість опитаної вибірки внутрішньо переміщених осіб полягала в тому, що стратегії сепарації та маргіналізації не виділялись як самостійні шкали та були присутні поряд. Це можна пояснити тим, що в окремих випадках, опитані відчували комплексне ставлення за типом сегрегації та відторгнення. Запропоновані орієнтовні нормативні значення методики.

Список використаних джерел:

1. Музиченко, І. В. (2016) Вимушені переселенці: проблема соціально-психологічної адаптації. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. № 9 (52), 18–21.
2. Berry, J. W. et al. (1987) Comparative studies of acculturative stress. *International Migration Review*. N 21, 491–511.
3. Berry, J. W. (2007) Acculturation strategies and adaptation. In J. E. Lansford, K. Deater-Deckard, and M. H. Bornstein (Eds.), *Immigrant families in contemporary society*. Guilford Press. Pp. 69–82.
4. Татарко, А. Н. & Лебедева, Н. М. (2011) *Методы этнической и кросскультурной психологии*. Москва : Издательский дом Высшей школы экономики.

DOI 10.36074/22.05.2020.v2.15

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОЯВУ АКЦЕНТОВАНИХ РИС У ЗРІЛОМУ ВІЦІ

Розіна Ірина Володимирівна

ORCID ID: 0000-0001-6565-728X

кандидат психол. наук, доцент кафедри психологія розвитку і соціальних комунікацій
*Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К.Д. Ушинського, Україна*

Анотація. Метою статті було вивчення особливостей прояву акцентованих рис у зрілому віці, а також підбір методик для діагностики акцентованих рис у зрілому віці.

Акцентуації рис характеру особистості як психологічний феномен викликає зацікавленість дослідників з психології, педагогіки, медицини та інших наук. На сучасному етапі розвитку психологічної науки акцентуація розглядається як стійка властивість особистості, яка визначає характер у комплексі її характерних рис, що виражається в гіпертрофованому посиленні окремих рис характеру, які перебувають при цьому в межах норми.

У зрілому віці акцентуації стають фактором, що викликає труднощі у вирішенні життєвих проблем, перешкоджає здійсненню ефективною індивідуальною та колективною діяльністю. Акцентовані риси характеру осіб зрілого віку можуть